

A woman with dark hair and glasses is shown in profile, pointing her right hand towards a chalkboard. The chalkboard is filled with mathematical equations, including $10 \times 6 = 60$, $11 \times 6 = 66$, and $12 \times 6 = 72$. The woman is wearing a light pink sweater. The background is a bright yellow and orange gradient with a blue and red curved border.

Etapy kształtowania się etyki jako dziedziny wiedzy na przestrzeni wieków

**SAMORZĄDOWY OŚRODEK
DORADZTWA METODYCZNEGO
I DOSKONALENIA NAUCZYCIELI
w Kielcach**

Koleżanki i Koledzy, Nauczycielki i Nauczyciele szkół i placówek oświatowych!

Współczesny wiek niosący ze sobą cywilizacyjną chorobę „braku czasu” jest pełen zagrożeń przede wszystkim dla młodego pokolenia, które niewłaściwie formowane bardzo szybko może stracić poczucie stabilizacji i ukierunkowania na właściwe cele.

Na straży prawidłowego porządku rzeczy niewątpliwie stoją wartości, których kształtowanie wpisuje się w cały proces edukacji obejmującej wychowanie i kształcenie uczniów na wszystkich poziomach.

W niniejszym biuletynie zwracam uwagę na proces kształtowania się etyki jako dziedziny wiedzy. W końcu jednym z wiodących zagadnień podejmowanych przez etyków jest temat wartości.

Analiza mechanizmów formowania się systemu etycznego na przestrzeni wieków pokazuje wyraźnie jak ważna powinna być dla wszystkich pedagogów i dydaktyków odpowiednia prezentacja hierarchii wartości.

Poniższe opracowanie stawowi także wskazanie na potrzebę nieustannej obserwacji zachodzących procesów, trendów kultury i przemian cywilizacyjnych. Wszystko po to, aby jak najlepiej wypełniać swoje zadania i obowiązki jako nauczyciela, dydaktyka i człowieka, który na co dzień potrafi żyć wartościami.

ks. dr Paweł Ścisłowicz

doradca metodyczny religii

w Samorządowym Ośrodku Doradztwa Metodycznego
i Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach

Etapy kształtowania się etyki jako dziedziny wiedzy na przestrzeni wieków

Celem niniejszego opracowania jest przede wszystkim ukazanie etapów kształtowania się etyki jako dziedziny wiedzy.

Andrzej Szostek w I rozdziale książki „Pogadanki z etyki” pyta „Czym jest etyka? Komu i na co jest potrzebna?”. Dalej dodaje, że niemal każdy ogólnie wie czego dotyczy etyka, nawet jeśli nie potrafiłby podać jej dokładnej definicji. Sokrates uważany za ojca etyki wyznaczył drogę swoim następcą, którzy z różnym skutkiem, ale cały czas próbują odsłonić najbardziej podstawowe przeświadczenia na temat dobra i zła¹.

Z punktu widzenia samej nauki, jak i poznającego, cel etyki jest praktyczny: żyć dobrze jako człowiek. Nic nie może być bardziej upragnione, ani też bezpośrednio bardziej konieczne. Nawet najbardziej powierzchowna znajomość codziennego doświadczenia wskazuje, że żyjemy i działamy dla osiągnięcia tego lub innego zamiaru czy celu. Zatem etyka jest nauką, która ma do czynienia z człowiekiem jako działającym dobrowolnie ze względu na cel².

Tym samym każda epoka posiada swój własny system etyczny, w którym poszczególne elementy są wzajemnie ze sobą skorelowane i odpowiednio zhierarchizowane, zaś proces ich uznawania, jak i formowania nie dokonuje się z dnia na dzień, lecz w szczególnych okresach „demoralizacji”. Nowe warunki życia i potrzeby stanowią inspirujący element w powstawaniu nowej etyki. Nie są to jednak warunki wystarczające do stworzenia nowych systemów etycznych, liczących na uznanie społeczne. Do ukształtowania nowych systemów etycznych niezbędne jest naruszenie nacisku ze strony moralnej opinii publicznej oraz indywidualizacja postaw umożliwiająca szukanie nowych dróg moralności³.

Postępowanie człowieka nie może nie być przedmiotem jego zastanowienia, a gdy to zastanowienie ma cechy systematycznego i metodycznego myślenia i badania, staje się ono filozofowaniem. Istnieje więc osobny dział filozofii, który zajmuje się postępowaniem ludzkim, dział ten z języka greckiego nazywamy etyką, czyli nauką obyczajów (gr. „ethos” - obyczaj).

Etyka jako nauka filozoficzna rodzi się dopiero w chwili, kiedy umysł ludzki zaczyna analitycznie badać ogólnie przyjęte zasady życia moralnego, czyli niejako je rozkładać, gdy zaczyna szukać ich głębszego uzasadnienia i łączyć z podstawowymi zagadnieniami bytu

¹ A. Szostek, *Pogadanki z etyki*, Częstochowa 1998, s.11-13.

² J. A. Oesterle, *Etyka*, Warszawa 1965, s.19.

³ R. Jezierski, *Spółeczny mechanizm kształtowania się systemu etycznego*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* (23) 1961, z. 3, s.297-298.

i myśli. Narodzenie to miało miejsce w Grecji w V i IV wieku przed Chrystusem. Zabytki myśli dawniejszych czasów, czy tego samego świata helleńskiego, czy też dalszych nam kultur chińskiej, hinduskiej, perskiej, asyryjskiej, egipskiej czy nawet ponad nimi natchnione księgi Starego Testamentu, zawierają cenne spostrzeżenia i zasady moralne⁴.

1. Definicja etyki.

Zagadnienia etyki, rozumianej najszerzej jako mądrość życiową w całej ogólności, można zamknąć w trzech działach:

- jak żyć, aby sobie oraz przynajmniej niektórym innym zapewnić chociażby względną szczęśliwość, a przynajmniej uniknąć nieszczęść, o ile to od nas samych zależy;
- jak postępować wobec innych, aby zyskać słuszny szacunek ludzi godnych szacunku lub przynajmniej nie zasłużyć sobie na słuszną ich pogardę;
- jak działać, by działalność okazała się sprawna, a przynajmniej wolna od przywary niedołęstwa⁵.

Etyka jest, jako zasadnicza część filozofii praktycznej, nauką o tym, co moralne, tzn. stawia sobie za zadanie analizę i filozoficzne uzasadnienie faktów moralnych, z których można być wyprowadzić normy ludzkiego postępowania. Dlatego należy ją ściśle odróżnić od etyki teologicznej, która normy postępowania musi wyprowadzać ze słowa Boga zawartego w objawieniu. Etyka zajmując się moralnym aspektem człowieka, poddaje naukowej refleksji pewien prafenomen samorozumienia człowieka doświadczającego siebie w samorealizacji jako bytu, który czegoś chce⁶.

Etyka jest tym samym nauką dotyczącą moralności, która w swym pojęciu odnosi się do dobrego lub złego zachowania. Każde działanie ludzkie może być ocenione jako moralnie dobre, złe lub obojętne. Większość naszych słów, czynów lub myśli należy do ostatniej kategorii. Stąd też etyka rozprawia o sumieniu umożliwiającym człowiekowi moralny osąd. Jest ono wrodzone, lecz doskonali się lub ulega stepieniu w ciągu naszego życia. Św. Tomasz z Akwinu uważał, że sumienie jest zastosowaniem wiedzy do działania. Oznacza to, że rozum zajmuje się decydowaniem o tym, jak powinniśmy postąpić opierając się na naszej wierze w to, co jest prawdziwe⁷.

⁴ J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 1986, s.13-14.

⁵ T. Kotarbiński, *Etyka i pedagogika*, w: *Encyklopedia pedagogiczna*, Warszawa 1993, s. 199.

⁶ K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały słownik teologiczny*, Warszawa 1987, s. 110.

⁷ H.P. Dunn, *Etyka dla lekarzy, pielęgniarek i pacjentów*, Tarnów 1997, s. 18-19.

Mówi się, że istnieje etyka filozoficzna oraz etyka teologiczna. Etyka teologiczna jest pewną postacią teologii. Ale można także powiedzieć, że jest pewną odmianą etyki filozoficznej. Znany jest także podział na etykę filozoficzną i teologię moralną.

Podstawą rozróżnienia między etyką filozoficzną a teologiczną jest samo podejście do etyki jako takiej. Etyka filozoficzna oparta jest na rozumie i zdolności poznawczej człowieka. Etyka teologiczna powołuje się na dane człowiekowi objawienie Boże⁸.

2. Mechanizmy wpływające na proces formowania się systemu etycznego.

Etyka kształtuje się nie tyle na skutkach wewnętrznej działalności ludzkiego umysłu, ale powstaje jako rezultat rozwoju materialnego życia społeczeństwa, które determinuje produkty duchowej twórczości⁹.

Po pierwsze należy wskazać, iż proces formowania poglądów etycznych ma miejsce w okresach, gdy istnieje rozbieżność potrzeb i zasad, gdy zaobserwować można przesyt i zmęczenie dotychczasowymi regułami. Proces ten nie dokonuje się za sprawą świadomej działalności ludzi zdających sobie sprawę z konsekwencji płynących i z doniosłości dokonujących się zmian. W poszczególnych przypadkach ten nowy tryb oceniania może nie uwzględnić położenia, interesu i dążeń poszczególnych jednostek i grup społecznych. Skoro nowy sposób oceny zostanie zaakceptowany przez zbiorowość, to i zasady etyczne, które legły u jego podstaw, zostają uprawomocnione i wchodzi już w nowym znaczeniu do świadomości moralnej. Zaczynają działać mechanizmy naśladownictwa, sugestii, konformizmu, które przyczyniają się do rozpowszechniania anonimowo powstałych nowych treści i form zasad etycznych¹⁰.

Po drugie w procesie formowania etyki istotną rolę odgrywa sposób myślenia odpowiadający psychologicznym potrzebom ludzi. Tworzy się niejako społeczna apercpcja - świadomość ludzka dąży a priori¹¹ w pewnym kierunku (wpływ pozytywny), a jednocześnie pewnego rodzaju przesiew (negatywny) zamyka przed nią, czyni dla niej niewidzialnymi niektóre drogi myśli i działania. Ta operacja społeczna, ten przesiew myśl sprawia, że członkowie społeczeństwa choć mają zawsze na widoku swój interes zbiorowy, uważają się za zupełnie bezinteresownych i faktycznie czują się takimi¹².

⁸ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 10.

⁹ K. Marks, *Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej*, w: Dzieła wybrane, red. Marks-Engels, t. I, Warszawa 1949, s. 338.

¹⁰ R. Jezierski, *Społeczny mechanizm kształtowania się systemu etycznego*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* (23) 1961, z. 3, s.287-288.

¹¹ O. Lange, *Ekonomia polityczna*, t. I, Warszawa 1959, s. 279.

¹² K. Krauz, *Materializm ekonomiczny*, Kraków 1908, s. 23.

Po trzecie formowanie się etyki dokonuje się pod wpływem form przymusu. Najsubtelniejsza z nich to przymus wewnętrzny, tym mniej odczuwany, im bardziej akceptowane są przez jednostkę zasady etyczne, a jednocześnie im mniej wyrzeczeń one nakazują. Inne formy przymusu to nacisk opinii publicznej, przemoc fizyczna, terror i przymus ekonomiczny¹³.

3. Kształtowanie się etyki jako dziedziny wiedzy.

Wraz ze zmieniającym się społeczeństwem, jego warunkami życia, zmienia się cała gama pojęć etycznych. Dochodzi również do zmiany hierarchii tych pojęć. To, co kiedyś mogło wydawać się etyczne, dobre i sprawiedliwe, niespodziewanie okazuje się wątpliwe, wręcz nieetyczne. Jeśli posługujemy się określonym „językiem etycznym” na określonym miejscu i w określonym czasie, a więc w konkretnych warunkach geospołecznych, przeto nieodzowną jest rzeczą poznanie historii pojęć, które zmieniały w ciągu wieków swoje znaczenie. Pojęcia nie są stabilne. Treść ich się ciągle zmienia. Wpływ na nie ma światopogląd oraz poglądy epistemologiczne czy polityczne. Pojęcia kształtują określone grupy ludzi. Treść ich zmienia się wraz ze zmianą warunków życia. Ale pojęcia są związane z konkretnym językiem¹⁴.

Kolebką etyki jako nauki jest Grecja. Rodzi się ona w umysłach jej wielkich myślicieli:

- Pitagorasa, u którego analiza jest jeszcze niemal niedostrzegalna;
- Sokratesa, który stawia pytania zmuszające do analitycznego przemyślenia problemów życia moralnego;
- Platona i Arystotelesa, właściwych twórców etyki filozoficznej;
- Epikura i Zenona z Kition uznawanych za popularyzatorów etyki¹⁵.

3.1. Etyka starożytna.

Chociaż za ojca etyki uważa się Sokratesa, to jednak już w filozofii przed-sokratejskiej można znaleźć pewne wątki etyczne. Myślenie i filozofowanie należy do życia, życie zaś jest nierozzerwalnie związane z postępowaniem i działaniem. Tam zaś gdzie pojawia się ludzkie działanie, stawiamy bardziej lub mniej świadome pytanie o wartość czynu, a wtedy już tylko

¹³ R. Jeziński, *Społeczny mechanizm kształtowania się systemu etycznego*, w: *Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny* (23) 1961, z. 3, s.294.

¹⁴ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 9-10.

¹⁵ J. Woroniecki, *Katolicka etyka wychowawcza*, t. I, Lublin 1986, s. 14.

o krok od rozważań etycznych. Pojawiają się one niejednokrotnie tam, gdzie człowiek w ogóle nie jest świadomy istnienia etyki jako dyscypliny filozoficznej.

Pitagoras w dziele „litera Pitagorasa” obrazuje drogę człowieka, który musi dokonać wyboru między tym, co szlachetne, wzniosłe i prawe a tym, co prowadzi do samowoli i zaspokojenia życia zmysłowego. Właściwy wybór umożliwia właściwe rozeznanie tego, co otacza człowieka i co prowadzi do harmonii. Pitagoras miał domagać się od swoich uczniów umiaru. Potępiał wszelkiego rodzaju namiętności. Nalegał na członków swojego bractwa, aby każdy wracając do domu, postawił sobie trzy pytania:

- jaki popełniłem błąd?
- co zdziałałem?
- czego zaniedbałem?

W związku pitagorejskim ważne było nie tylko zdobycie tajemnej wiedzy o świecie, lecz etyczne życie, polegające na harmonijnym postępowaniu i właściwym rozumieniu otaczającej rzeczywistości¹⁶.

W najwcześniejszym okresie historii etyki znaczącą rolę dla jej rozwoju odegrali także sofisci reprezentujący pogląd, że wszystkie pojęcia i zasady moralne są tworem umowy między ludźmi czy też nacisku pewnych grup społecznych. Po wiekach idea ta odżyła przede wszystkim w etyce epikurejskiej: dobro moralne upatrywała w tym, co rozumnie przyjemne, nadając mu tym samym zabarwienie subiektywne i zmienne. Mimo to dominującą pozycję w etycznej myśli starożytnej zajmują niewątpliwie kierunki przyjmujące istnienie obiektywnego porządku moralnego. Zalicza się do nich etyka Sokratesa, Platona, Arystotelesa i stoicka. Mimo zachodzących między nimi różnic wszyscy zgodnie przyjmowali, że dobro materialne, określane przez Arystotelesa jako dobro godziwe, różni się zasadniczo od przyjemności i użyteczności, stanowiąc odrębną kategorię etyczną. Nie ulega też wątpliwości, że począwszy od Sokratesa przypisywano poszczególnym cnotom walor obiektywny i ogólnoludzki. Na szczególną uwagę zasługuje tu koncepcja Platona. Zdaniem tego filozofa takie wartości etyczne, jak sprawiedliwość, miłość, męstwo bytują w pozazjawiskowym świecie idei i w nim znajdują ostateczne podstawy rzeczywistości nieziemskiej i doskonałej¹⁷.

Podstawowa teza etyczna Sokratesa brzmiała: „cnota jest wiedzą”. Sokrates nie miał na myśli wiedzy o otaczającej człowieka przyrodzie, o kosmosie i występującej w nim harmonii, lecz wiedzę etyczną. Wiedza kształtuje duszę. Cnotliwe życie prowadzi tylko ten, kto wie, co to jest cnota, co to jest sprawiedliwość, męstwo, odwaga. Kto wie czym jest cnota,

¹⁶ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 23-24.

¹⁷ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 2002, s. 194.

co ona daje i że uszczęśliwia, to nie ma powodu, aby ktoś, kto posiada taką wiedzę działał przeciwko swojemu szczęściu. Człowiek powinien kierować się rozsądkiem. Dla Sokratesa wiedza i czyn stanowiły nierozdzielny związek. Występował przeciw relatywizmowi etycznemu sofistów; uważał, że cnota jest jedyna i bezwzględna¹⁸.

W kształtowaniu się etyki starożytności nie sposób nie wspomnieć o Platonie, w którego nauczaniu naczelnym miejscem w hierarchii idei zajmowało dobro. Ponadto wskazywał na tzw. koncepcję duszy wcielonej - dusza ma trzy warstwy: dwie niższe są związane z ciałem (dusza zmysłowa nadzoruje funkcje wegetatywne; dusza impulsywna - nadzoruje popędy i uczucia), najwyższą jest dusza rozumna.

Teoria cnót Platona, związana z koncepcją duszy, zakłada, że każda część duszy ma odpowiadającą jej cnotę - klasyczny układ cnót:

- sprawność - cnota części zmysłowej,
- odwaga - cnota części impulsywnej,
- mądrość - cnota części rozumnej,
- sprawiedliwość - utrzymuje wszystkie części w harmonii.

Koniecznym uzupełnieniem etyki jest według Platona teoria państwa. Państwo powinno być jak dusza - hierarchiczne i stanowe, złożone z trzech warstw: rzemieślnicy (sprawni) - warstwa najniższa, strażnicy (odważni) oraz władcy (mądrzy)¹⁹.

Ostatnim określanym jednym z wielkiej trójki pierwszych etyków jest Arystoteles, który wyodrębnił etykę jako osobną dyscyplinę filozoficzną w ramach filozofii praktycznej. Chociaż krytycznie odnosił się do poglądów Platona, głównie platońskiej teorii idei i nauczał, że jedynym światem realnym jest świat poznawalny przez zmysły, to jednak przejął od swojego Mistrza pewne poglądy. Za swoim nauczycielem przyjął pojęcie duszy, rozumiał ją jednak zgoła inaczej aniżeli Platon. Przyznawał również wielką rolę w życiu etycznym człowieka.

Etyka jako nauka antropologiczna nie może pozostawać na uboczu rozważań na temat duszy. Arystoteles nie pozostawił definicji duszy. Dla Platona dusza i ciało to byty związane z sobą związkiem kontyngentym. Ciało jest więzieniem duszy. Dla Arystotelesa dusza nie jest autonomicznym bytem. Dusza jest zasadą i źródłem działania wszelkich ludzkich czynności życiowych, jak pobieranie pokarmu, wzrost, ruch. Wszystkie czynności człowieka, których motorem jest dusza, prowadzą do udoskonalenia władz i podniesienia sprawności. Użytek,

¹⁸ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 28-29.

¹⁹ Por. M. Koszkało, *Rozwój pojęcia woli w pogańskiej filozofii starożytnej – Sokrates, Platon, Arystoteles*, w: *Roczniki Filozoficzne*, t. LXIII, nr 2 (2015), s. 166-174.

jako człowiek czyni ze swoich władz zarówno motorycznych, jak i zmysłowych, prowadzi do jego nieustannego doskonalenia się. Arystoteles wyróżnia trzy sprawności w ludzkiej duszy: uczucia, władze, sprawności.

Kolejne z ważniejszych zagadnieniem na płaszczyźnie etycznej w nauczaniu Arystotelesa dotyczyło wyjaśnienia różnicy pomiędzy dobrą a złą sprawnością. Aby poznać dobro moralne, należy zwrócić uwagę na to, co pochwała i do czego dąży człowiek mądry. Jednak dla wielu czynności nie można znaleźć złotego środka. Niektóre działania z natury są złe i nie można uważać, że są one czego nadmiarem²⁰.

Tatarkiewicz porównując etykę Arystotelesa i Platona pisze, że ten drugi chciał normować życie według idei dobra, Arystoteles stał na stanowisku, że nie ma innego dobra niż realne. Platon stawiał cele transcendentne, Arystoteles szukał celów osiągalnych. Etyka Platona była edukacyjna, u Arystotelesa stała się empiryczna. Platon etykę pojmował czysto normatywnie, Arystoteles łączył normy z opisem działania ludzkiego. Dla Platona miarą słuszności było tylko ogólne prawo, dla Arystotelesa zaś żywy wzór dobrego i mądrego człowieka²¹.

Z początkiem trzeciego wieku przed Chrystusem narodził się stoicyzm, który skutecznie rywalizował z Akademią Platona i szkołą perypatetycką Arystotelesa. Założycielem tej popularnej w okresie hellenistycznym szkoły był Zenon z Kition.

Stoicy byli przedstawicielami nurtu etyki eudajmonistycznej. Sądzi, że ostatecznym celem jest stan niczym nie zakłóconego szczęścia, życia upływającego w spokoju. Stan ten osiąga mędrzec, który osiągnął taki stopień opanowania swych uczuć przez rozum, że niezwykle rzadko doznaje jakichkolwiek gwałtownych emocji i wzruszeń. Powinien w ogóle się ich pozbyć. Poruszenia uczuciowe psychiki, afekty, jak przyjemność, smutek, żądza i strach, są czymś irracjonalnym i niezgodnym z naturą człowieka. Ideałem cnoty jest stan opanowania oraz wykorzenia gwałtownych uczuć. Należy żyć ten, kto żyje zgodnie z rozumem. Droga do szczęścia jest jedna. Nie można opanować zewnętrznych okoliczności, które burza szczęścia, przeto należy opanować samego siebie, aby uniezależnić się od świata. Według nauczycieli stoików prawa natury działają we wszechświecie jako opatrność boska, która przejawia się w istnieniu ładu, porządku dla dobra części składowych wszechrzeczy. Życie zgodne z naturą jest cnotą. Prawo natury w człowieku przejawia się jako prawo naturalne. Chociaż stoicy poszukiwali wewnętrznego spokoju i głosili poddanie się jednostki prawom natury, to jednak nie byli obojętni na drugiego człowieka. Dystansując się od

²⁰ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 33-36.

²¹ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. I, Warszawa 1958, s. 151.

namiętności, które mają charakter egoistyczny, dążyli do wykonywania czynów moralnych i dobrych²².

W rozumieniu greckich filozofów etyka miała się zajmować, mówiąc najogólniej, badaniem tego, czym jest dobre życie i jakimi drogami do niego zmierzać. Dla Platona istotne było osiągnięcie indywidualnej harmonii w wymiarze zarówno społecznym, jak i kosmicznym. Arystoteles koncentrował się na teorii cnót, które miały kształtować charakter jednostki dążącej do osiągnięcia szczęścia. Greckie pojęcie etyki, ustalone przez Arystotelesa, w tłumaczeniach i komentarzach Cyserona zastąpione przez pojęcie *moralis*, koncentrowało się bardziej na tym, co słuszne w postępowaniu danej osoby, niż na kwestii charakteru²³.

3.2. Etyka chrześcijańska.

Nauka definiuje etykę jako „zbiór zasad moralnych, naukę o moralności.” Dlatego etyka chrześcijańska obejmuje zasady pochodzące z wiary chrześcijańskiej, które stosujemy w swoim życiu. Mimo, iż Słowo Boże może nie przedstawiać wszystkich sytuacji z jakimi spotkamy się w swoim życiu, to jednak zawarte w niej zasady wskazują na pewne standardy według których powinniśmy postępować, gdy pojawią się różne życiowe sytuacje, nieopisane dokładnie w Biblii.

Mimo, iż Słowo Boże nie opisuje każdej życiowej sytuacji, to jednak jest wystarczającym źródłem poznania sposobu prowadzenia życia chrześcijańskiego. W większości sytuacji możesz sprawdzić co Biblia mówi na dany temat i jak postępować zgodnie z zamieszczonymi tam wskazówkami. W kwestiach etycznych, których Biblia w dosłowny sposób nie opisuje, powinniśmy zastosować zasady, które odnoszą się do naszej życiowej sytuacji²⁴.

Przedstawiciele niektórych kierunków panujących we współczesnej etyce propagują przekonanie, że nie istnieje etyka chrześcijańska. Rzekomo tam gdzie obowiązuje przykazanie, konkretne nakazy i zakazy, nie można mówić o etyce jako dyscyplinie filozoficznej, przykazanie bowiem wiąże wolę i określają, co Bóg uznaje za dobre lub złe. Przekonanie to funkcjonuje również w formie łagodniejszej. O etyce chrześcijańskiej można mówić rzekomo dopiero wtedy, gdy zostanie ona powiązana z etyką filozoficzną. Etyka opierająca się na przykazaniach, za którymi stoi autorytet Boga, zakłada nie tylko

²² M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 38-41.

²³ W. Zuziak, *Nurty etyki. Od starożytności do nowożytności*, Kraków 2018, s. 11.

²⁴ Czym jest etyka chrześcijańska, <https://www.gotquestions.org/Polski/etyka-chrzescijanska.html>, dostęp 10.07.2021 r.

funkcjonowanie jakiegoś poglądu etycznego, ale nakierowuje wolę człowieka na działanie zgodne z określonymi normami moralnymi.

Punktem wyjścia etyki chrześcijańskiej jest przekonanie, że Bóg jako nasz dobry i łaskawy Ojciec jest najwyższym dobrem. Jego wolna względem człowieka jest dobra i łaskawa. Pragnie On, aby wszyscy ludzie byli zbawieni. Wynika z tego oczywisty wniosek, że dobre dla człowieka jest to, czego dla niego i od niego chce Bóg. W etyce chrześcijańskiej wskazania moralne mają więc formę konkretnych przykazań, a dobro moralne jest pojmowane w kategoriach posłuszeństwa.

Pewne poglądy etyczne spotyka się już u tzw. ojców apostoelskich oraz apologetów. Jednak dopiero w Aleksandrii, w prawdziwie kosmopolitycznym mieście, gdzie na przełomie er żył i pisał swoje dzieła Filon, doszło do głębszej refleksji etycznej u teologów tej miary, co Klemens Aleksandryjski i jego uczeń Orygenes.

Klemens Aleksandryjski rozwinął teorię praktycznej mądrości, jako zasady działania człowieka, a przede wszystkim ludzkiej duszy. Orygenes był autorem dość swoistych poglądów etycznych. Był przekonany o egzystowaniu duszy przed jej wcieleniem, a więc zjednoczeniem z ciałem, które jest karą za jej grzeszenie w stanie preegzystencji. Dusza odpowiada za swoje czyny, gdyż zaopatrzona jest zarówno w rozum, jak i wolę. Może więc panować nad niskimi jej skłonnościami i żyć sprawiedliwie.

Kształtowaniem etyki chrześcijańskiej zajęli się także autorzy Kościoła łacińskiego a wśród nich przede wszystkim Augustyn i św. Tomasz z Akwinu.

Augustyn uważał etykę za dyscyplinę filozoficzną, której przedmiotem jest poszukiwanie dobra²⁵. Zdaniem Św. Augustyna najwyższym celem człowieka jest dążenie do Boga. Tylko na tej drodze jest możliwe osiągnięcie szczęścia. Zaś przyczyną istnienia zła w świecie jest wolna wola człowieka. Czyli zło istnieje i jest z naszej winy. To wydaje się bliższe naszym odczuciom niż filozofowanie o nieistniejącym braku dobra. Św. Augustyn mawiał, że mniejszym nieszczęściem jest nie móc osiągnąć tego, czego się chce, niż chcieć tego, co nie należy²⁶.

W „Sumie Teologii” św. Tomasz rozpoczyna swoje rozważania etyczne od tematu ludzkiej natury. Jej znajomość pozwala określić właściwy kierunek ludzkich dążeń. Trzeba zatem pamiętać, że człowiek został stworzony na obraz Boży oraz że posiada rozum i wolną wolę. Jeśli chodzi o miejsce etyki w „Sumie Teologii”, to Tomasz umieszcza ją po

²⁵ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 47-49.

²⁶ *Etyka na co dzień. Jest dokładnie odwrotnie niż mawiał św. Augustyn*, <https://wartowiedziec.pl/serwis-glowny/aktualnosci/18012-etyka-na-co-dzie-jest-dokladnie-odwrotnie-ni-mawia-w-augustyn>, dostęp 10.07.2021 r.

zagadnieniach metafizycznych i antropologicznych. Natura człowieka wyznacza mu określoną pozycję wśród stworzeń, jako tego, który jest zdolny panować nad swoimi czynami. Pierwszym, podstawowym zagadnieniem dla Tomasza jest cel ostateczny człowieka, a następnie środki, jakie prowadzą do jego osiągnięcia. Cel Akwinata rozumie tu jako zarówno początek jak i kres ludzkich czynów.

Kolejnym zagadnieniem niezbędnym do rozważenia, który niejako sam się nasuwa, są uczynki. Tomasz zauważa, że przedmiotem wszelkich działań i czynów są rzeczy jednostkowe, stąd też wiedzę praktyczną zdobywamy przez szczegółowe poznanie.

Osobne kwestie Tomasz poświęcił w swojej „Sumie” poszczególnym cnotom obyczajowym, zastanawiając się nad ich istotą oraz składnikami, jak również cnotami pomocniczymi, a także wadami przeciwnymi do wymienionych cnót. W ramach swoistego uzupełnienia tematu cnót Tomasz podejmuje również kwestię cnót społecznych, które są pokrewne sprawiedliwości. Interesują go również zagadnienia wzajemnych relacji cnót i uczuć²⁷.

3.3. Etyka reformatorów.

Reformacja była ruchem religijnym w łonie Kościoła. Wydarzenia historyczne sprawiły, że na skutek odnowicielskich prądów w Kościele, doszło do podziału w empirycznym Kościele. Reformatorzy, głównie Marcin Luter i Filip Melanchton, byli do końca przekonani, że została zachowana jedność w sferze duchowej²⁸.

Etyka uprawiana przez Lutera w swych założeniach miała mieć charakter na wskroś biblijny, zgodnie z zasadą *sola scriptura*.

Luter porzucił tradycyjny schemat etyki średniowiecznej, a mianowicie podział na *philosophia moralis* i *theologia moralis*. Reformatora nie interesuje moralność naturalna, czy filozoficzna refleksja na ten temat.

Etyka Lutera jest więc integralną częścią jego teologii. To, co jest dobre, jest tym co wynika z Bożej woli. Dobro jest więc tożsame z Bożą wolą.

Kwestia wiary stała się tematem etyki. Pogląd ten najmocniej jest wyrażony w piśmie „O dobrych uczynkach” z 1520 roku. W piśmie tym Luter opiera wykład etyki na Dekalogu. Kto chce dobrze czynić, winien realizować Boże przykazania a więc uczynki. Największym dobrym uczynkiem jest wiara. Oto w największym skrócie główna teza tego kazania.

²⁷ I. Andrzejuk, *Filozofia moralna Tomasza z Akwinu na tle etyki Arystotelesa*, Warszawa 2005, s. 22-24.

²⁸ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 60.

W wierze wszystkie uczynki są równe, nie ma lepszych, czy gorszych. Dlatego też pierwsze przykazanie jest przez Reformatora szczególnie uwypuklone. Jeśli chrześcijanin wierzy, że jego działanie jest miłe Bogu, zgodne z Jego wolą, to wypełnia pierwsze przykazanie.

Równie istotne dla myśli etycznej Lutra jest jego podejście do spraw państwowych. Ludzka działalność w obrębie polityczności była dla wittenberskiego Reformatora w pierwszym rzędzie realizacją wolności, do której powołani są wszyscy chrześcijanie. Działanie chrześcijanina w sferze państwa staje się więc zadaniem wynikającym z określonego, totalnego pojmowania wiary. Takie postawienie problemu jest wynikiem całościowego rozumienia człowieka w obrębie jego teologicznego systemu²⁹.

W kształtowanie się etyki jako dziedziny wiedzy w okresie reformacji włączył się współpracownik Lutra, świetny znawca języków starożytnych Filip Melanchton. Zadanie, jakie stawiał przed etyką, brzmiało następująco: jak w kontekście nauki o usprawiedliwieniu, czyli Ewangelii o wyzwalającym dziele zbawczym Chrystusa, uzasadnić jeszcze powszechnie obowiązującą etykę, a więc etykę ogólną czyli filozoficzną. Tymi pytaniami rozpoczął swe pierwsze dzieło z zakresu etyki, czyli „Epitome”. Metoda przyjęta przez Melanchtona, to stawianie pytań i dawanie na nie konkretnych odpowiedzi. Jest to więc metoda dobrze znana z okresu scholastyki. Punktem wyjścia dla Melanchtona było pytanie, czym jest filozofia moralna i jak mają się do siebie rzeczywistość filozofii i Ewangelii. Melanchton daje odpowiedź: filozofia moralna jest manifestacją i eksplikacją prawa naturalnego. I dalej: prawo naturalne zaś jest prawdziwym prawem Bożym. W swoich rozważaniach o cnotcie Melanchton cytuje w równej mierze fragmenty biblijne, jak i myśli autorów starożytnych.

Za Lutrem przyjął tezę o niewolnej woli, ale nie wyciągnął z niej tak daleko idących konsekwencji. chrześcijanin powinien być współodpowiedzialny za kształtowanie kultury.

Poglądy o roli prawa naturalnego, tożsamego z Dekalogiem, Melanchton zaczął propagować bardziej zdecydowanie po śmierci Lutra. Wiarę pojmował przeto jako samodzielną odpowiedź człowieka wobec Boga i Jego rzeczywistości. Dlatego tak ważne jest dla Melanchtona pytanie o wolne sumienie, będące obszarem ludzkiej wolności³⁰.

3.4. Etyka renesansu.

Epoki nakładają się na siebie, przez co nie można wyznaczyć dokładnie granicy między okresami w dziejach ludzkiej myśli. Nowe tkwi głęboko korzeniami w starym. Dla

²⁹ *Poglądy etyczne Lutra*, <https://www.luteranie.pl/poglady-etyczne-lutra/>, dostęp 10.07.2021 r.

³⁰ *Melanchton jako etyk*, <https://www.luteranie.pl/melanchton-jako-etyk/>, dostęp 10.07.2021 r.

przykładu wspomniany wyżej Melanchton był także człowiekiem Renesansu. Rozmiałowany w kulturze antycznej.

Naczelne hasło renesansu brzmiało: Do źródeł. W badaniach nad Biblią sięgnięto do Starego Testamentu w języku hebrajskim, do Nowego zaś w języku greckim. Nie zadowolono się, przekładami łacińskimi; dzieła czytano w języku oryginalnym. W okresie Renesansu w centrum znajduje się człowiek i świat, w którym żyje. Nie oznacza to, że filozofia i teologia renesansowa była ateistyczna, lecz że w ludzkiej refleksji inaczej zostały rozłożone akcenty. Oznacza to, że również w dziedzinie etyki zaszły poważne zmiany. Mniej mówiono o Bogu jako najwyższym dobru, więcej zaś o człowieku, jego potrzebach, zainteresowaniach i zachowaniach.

W okresie Renesansu, podobnie jak w okresie średniowiecza, myśl etyczna wyrastała i skupiała się wokół poglądów Platona i Arystotelesa. Pod rządami Kuźmy Medyceusza powstała we Florencji szkoła studiów nad myślą filozoficzną Platona. Należeli do niej: Mikołaj z Kuzy, Lorenzo Valla, Marsilio Ficino, Giordano Bruno.

Celem życia według etyków renesansowych, sympatyków Platona celem życia jest doznawanie przyjemności i rozkoszy, zarówno w sferze życia cielesnego, jak i psychicznego. Przyjemność, czyli uczucie zadowolenia, jest celem wszystkich czynności. Rozum nas poucza, że powinniśmy pomagać bliźnim.

Z drugiej strony etycy zafascynowani Arystotelesem skupieni byli wokół ośrodka w Padwie. Uważali, że celem ludzkiego życia jest szczęście, które trzeba rozumieć w kategoriach naturalnego życia na ziemi, zgodnego ze zwykłymi cnotami moralnymi. Ponadto ich etyczne poglądy były związane z rozważaniami na temat prawa naturalnego, które uważali za część prawa odwiecznego. Prawo naturalne zawiera trzy rodzaje nakazów: intuicyjne i bezpośrednie, znane wszystkim ludziom; bardziej wyraźne i konkretne oraz oparte na badaniach i rozumowaniu³¹.

3.5. Etyka XVII i XVIII wieku w Anglii, Francji, Niemczech.

W XVII i XVIII wieku angielska myśl filozoficzna odgrywała w Europie dość dużą rolę, a to głównie dzięki Hobbesowi, Locke'owi oraz angielskiemu deizmowi.

W okresie studiów Hobbesa w Oksfordzie dominowała jeszcze filozofia i teologia scholastyczna. Pierwotne jego zamiary miały wpływ na późniejsze poglądy etyczne³². Występował przeciw tradycyjnej od Arystotelesa tezie, że człowiek z natury jest istotą

³¹ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 68-76.

³² Tamże, s. 77.

społeczną. Przeciwnie, z natury i instynktu każdy zajmuje się wyłącznie własnymi sprawami; każdy kocha jedynie siebie, każdy jest egoistą; jedynym celem jest zachowanie samego siebie, jedynym dobrem własne dobro. Każda rzecz jest dobra, jeśli służy celom jednostki, a jednocześnie może być zła dla innej jednostki, z której interesami jest w niezgodzie. Innej miary dobra i zła natura nie zna. Więc też każdy z natury rzeczy usiłuje wszystko, czego domaga się jego egoizm, osiągnąć dla siebie i jeśli trzeba, wywalczyć. Nie ma praw ani obowiązków, które by go ograniczały; ile wywalczy, zależy tylko od jego sił³³.

Na pierwszy plan etyki francuskiej wysuwa się postać René Descartes (Kartezjusza), który nadzieję, że uda mu się stworzyć kompletny opis ludzkiego życia, odkryć reguły pozwalające wieść rozumne życie. Sformułował metodę postępowania w naukach, zauważył jednak, że do czasu zbudowania systemu wedle tej metody musi przecież sam normalnie żyć. Nie mając jeszcze "recepty" na właściwe spędzenie życia, poszukując jej dopiero - postanowił przyjąć moralność tymczasową - rodzaj szafasu, w którym mógłby zamieszkać do czasu ukończenia własnej budowli. Miały to być zasady - przyjmować za słuszne rady ludzi z jakimi przebywa, szanować religię i przestrzegać praw. Nie wiadomo, co stałoby się z owym szafasem, gdyby Kartezjuszowi udało się wznieść własny gmach, nie zdążył bowiem opracować swej etyki³⁴.

Drugi z najbardziej znanych francuskich myślicieli Blaise Pascal w dziedzinie etyki znany jest głównie jako twórca teorii tzw. porządku rozumu i porządku serca. Rozum wg jego nauki staje się bezsilny w sprawach życiowo najważniejszych. W tych sprawach człowiek powinien kierować się porządkiem serca dzięki któremu może dojść do poznania rzeczy. Porządek serca jest siłą porządkującą życia moralne³⁵.

Trzecią grupę myślicieli, którzy przyczynili się do kształtowania etyki jako dziedziny wiedzy na przełomie XVII i XVIII stanowią etycy niemieccy. Należą do nich przede wszystkim Gottfried Wilhelm Leibniz, Christian Wolf i Immanuel Kant.

Według Leibniza całą rzeczywistość składa się z monad, z których najwyższą jest Bóg. Uważał, że obowiązki moralne nie wynikają z powinności, ale z wymogów prawa naturalnego, znanych dzięki rozumowi. Dobro moralne jest czymś równoważnym temu, co jest naturalne dla człowieka sprawiedliwego. Dobro utożsamiał z dążeniem do doskonałości, która przejawia się w wolności i mocy działania.

Kant sądził, że jedynie uzasadnioną i cenną z punktu widzenia rozumu jest dobra wola. Stąd też jego etykę określa się jako deontologiczną. Dobra wola nie jest z samej natury dobra, ale jedynie ze względu na to, że chce i pragnie tego, czego powinna chcieć. Jedynym

³³ Thomas Hobbes - *filozofia XVII wieku*, <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/filozofia/819-thomas-hobbes-filozofia-xvii-wieku>, dostęp 10.07.2021 r.

³⁴ Kartezjusz, *Rene Descartes*, <https://www.edukator.pl/resources/page/kartezjusz/3557>, dostęp 10.07.2021 r.

³⁵ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 84-85.

motywem dobrej woli jest spełnienie obowiązku. Immanuel Kant wyróżnia dwa rodzaje imperatywów, którym podlegają ludzkie czyny: hipotetyczne i kategoryczne. Drugie dają się stosować do całokształtu życia etycznego człowieka. Regulują stosunek do drugiego człowieka i do otaczającego świata przyrody³⁶.

3.6. Etyka idealizmu niemieckiego.

Założeniem idealizmu było stworzenie systemu z filozofii Kanta. Fichte uważał się za kontynuatora kantyzmu, zbudował metafizykę opierając się na pojęciu jaźni i dając idealizmowi postać etyczną. Przyznawał rację idealizmowi. Głosił on prymat rozumu praktycznego nad rozumem teoretycznym, co czyni go tzw. filozofem wolności. W swoich rozważaniach filozoficznych kieruje się dedukcją.

Schelling dał inną postać idealizmowi niż Fichte. Rozwinął go w filozofii przyrody, dał idealizmowi orientację estetyczną i religijną oraz oparł na intuicji i uczuciu, będąc wyrazicielem panującego romantyzmu. Idealizm transcendentalny Schellinga odnosi się do pojęcia poznania i wiedzy, stanowi on etap poznania, jakim jest świadomość.

Idealizm Hegla polegał natomiast przede wszystkim na koncepcji, wedle której idea poprzedzała świat materialny w tym sensie, że ten drugi jest jej wytworem. Hegel uważał dualizm myśli i rzeczy za błędny, bo tylko myśl jest pierwotna, a rzeczy są jej wytworami. Fundament idealizmu Hegla i jego systemu opiera się na przekonaniu, że absolut nie jest niczym innym jak rozumem, i w związku z tym także człowiek ze swym skończonym rozumem ma dostęp do absolutu. Stąd wynika racjonalizm w filozofii Hegla przyjmujący założenie, że ponieważ siłą, która wyłoniła świat, jest rozum, zatem prawa rozwoju świata materialnego, podobnie jak praw historii, muszą być rozumne.

Drugi typ idealizmu niemieckiego, biegunowo przeciwny Fichtemu, Schellingowi i Heglowi stworzył Artur Schopenhauer. Nie wykluczał on empirycznego obrazu świata, prowadząc do irracjonalnej metafizyki woluntarystycznej³⁷.

3.7. Etyczne reguły utilitaryzmu.

Utilitaryzm (łacińskie *utilis* - użyteczny) - postawa zwana też filozofią zdrowego rozsądku, kierunek etyki zapoczątkowany w XVIII wieku, wg którego najwyższym dobrem jest pożytek jednostki lub społeczeństwa, a celem wszelkiego działania powinno być „największe szczęście największej liczby ludzi”.

³⁶ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 86-92.

³⁷ *Idealizm niemiecki*, https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Idealizm_niemiecki, dostęp 10.07.2021 r.

Programem utilitarystów jest próba obiektywnego ustalenia zasad działań przynoszących pozytywne i negatywne efekty. Podstawowym kryterium rozróżniania działań pozytywnych i negatywnych stała się dla utilitarystów zasada użyteczności. Głosi ona, że postępowanie jest słuszne, jeśli prowadzi do uzyskania jak największej ilości szczęścia i jak najmniejszej ilości nieszczęścia. Wielu utilitarystów podkreśla wagę efektów postępowania. Ich zdaniem, intencja czynu nie ma większego znaczenia etycznego - ważne jest tylko, czy daje on więcej efektów korzystnych czy szkodliwych.

W potocznym znaczeniu utilitaryzm to dążenie do osiągnięcia celów praktycznych, materialnych.

Jednym z pierwszych wyrazicieli idei utilitaryzmu był Francis Hutcheson, który jako pierwszy głosił zasadę użyteczności w jawnej formie (1725 r.), choć załączki tych idei są już obecne w filozofii Shaftesbury'ego i Hume'a. Najbardziej wyrazistą, klasyczną postacią utilitaryzmu, w której szczęście zostało utożsamione z przyjemnością, lub w późniejszej formie ze zmniejszaniem przykrości, stworzyli Jeremy Bentham i James Mill. Mill głosił, iż dokonania człowieka mają być użyteczne społecznie. Ten człowiek jest więc moralny, który postępuje z myślą o społeczeństwie i dla jego dobra. Każdy ma do spełnienia jakąś rolę, dzięki której staje się użyteczny społecznie, jednak po pewnym czasie odwrócił się od utilitaryzmu skłaniając się bardziej do koncepcji Kanta.

Zachowania utilitarne są blokowane przez uczucia, takie jak współczucie. Generalnie utilitaryści przyjmują, że działanie musi przynieść korzyść, ale nawet gdy przynosi ono korzyść, np. w postaci finansowej, to nie zawsze jest ono korzystne z punktu widzenia moralnego - a ta kategoria również jest rozważana w kategoriach użyteczności. Takie bowiem zasady, jak prawdomówność, dotrzymanie przyrzeczeń, obietnic i zobowiązań są podstawą życia społecznego i wspólnotowego. Mimo że konkretny czyn respektujący te zasady nie przynosi w danym momencie maksymalnych korzyści, to jednak w dalszej perspektywie suma korzyści będzie większa³⁸.

3.8. Etyka nurtu egzystencjalnego.

W centrum zainteresowania egzystencjalizmu stoi to, co żywe i konkretne. Z tego też względu jedną z najważniejszych kategorii filozoficznych jest tutaj egzystencja.

Kategorii tej nie da się jednoznacznie określić, ponieważ egzystencja nie jest czymś przedmiotowym i zewnętrznym, lecz - przeciwnie - czymś wewnętrznym. Można

³⁸ Utilitaryzm, <https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Utilytaryzm>, dostęp 10.07.2021 r.

powiedzieć tak: egzystencja jest zawsze moją egzystencją. Albo: ja nie posiadam egzystencji, ja jestem egzystencją. Mówiąc „egzystencja” nie mamy więc na myśli jakichś uniwersalnych kwestii egzystencjalnych, które pojawiały się w refleksji filozoficznej od samych jej początków, lecz właśnie samą egzystencję, czyli indywidualne i konkretne bycie, moje bycie, moje istnienie, które jest dla mnie problemem. W tym sensie egzystencjalizm rozpatruje bycie nie w sposób ogólny, lecz w sposób jednostkowy i indywidualny, od strony egzystencjalnego przeżycia. Czym jest to przeżycie? Tu znów nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Dla Jaspersa jest spostrzeżeniem kruchości bycia, dla Heideggera „byciem-ku-śmierci”, dla Sartre'a doświadczeniem mdłości - tak czy inaczej chodzi tu za każdym razem o przeżyte przez jednostkę doświadczenie.

Egzystencja, o której tu mowa, jest tak trudna do zdefiniowania z jeszcze jednego zasadniczego powodu. By zrozumieć, o co chodzi, posłużmy się znaną formułą Sartre'a: „Egzystencja jest tym, czym nie jest i nie jest tym, czym jest”. O co tu chodzi? O to, że ludzkie istnienie jest procesem. Rzecz jest nieruchoma w swoim trwaniu, a egzystencja staje się. Drzewo jest drzewem, kamień kamieniem, ptak ptakiem, a egzystencji nie da się zamknąć w wąskie ramy definicji. Ona podlega nieustannym przeobrażeniom. Jest rzeczywistością dynamiczną. Próba refleksji nad tym, co jednostkowe i dynamiczne, jest więc zadaniem trudnym. Logika i język filozofii badającej istotę rzeczy nie nadaje się do adekwatnego opisu tego, co ze swej natury dynamiczne. Egzystencjaliści szukają nowego języka. Znajdują go w formie powieści, dramatu, dziennika, aforyzmu³⁹.

3.9. Etyka fenomenologiczna.

Metoda fenomenologiczna to typowa metoda filozoficzna, polegająca na opisie i oglądzie tego, co jest bezpośrednio dane. Charakteryzuje ją bezzalożeniowość. Odrzuca wszelkie spekulacje, założenia i teorie dotyczące świata, natomiast chce przyjrzeć się światu takiemu jaki on jest, jaki jawi się przed naszymi oczami i jakimi jawią się wszelkie zjawiska.

Za twórcę filozofii fenomenologicznej uważa się Edmunda Husserla, który postulował powrót do istoty zjawisk. Według niego oczywistość właściwie rozumiana jest przeżyciem prawdy. Ważną więc rolę według niego odgrywa świadomość. W filozofii Husserla świadomość jest intencjonalna, czyli jest świadomością czegoś i zwraca się ku czemuś. Te

³⁹ Czym jest egzystencjalizm, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mmFeN0QCNIYJ:https://zpe.gov.pl/pdf/PSp42E3v0+&cd=6&hl=pl&ct=clnk&gl=pl>, dostęp 10.07.2021 r.

podstawowe założenia dają możliwość rozwinięcia badań nie tylko nad świadomością jako taką, ale otwierają wielkie możliwości badania ludzkich zachowań i moralności.

Twórcą najbardziej charakterystycznej dla fenomenologii etyki był niemiecki filozof Max Scheler, który uznał utylitaryzm za największą pomyłkę filozoficzną, a konsekwencje jego upowszechnienia się w świadomości potocznej za dowód degradacji moralnej ludzi. Doświadczenie fenomenologiczne pozwala uchwycić istotę jakości transcendentalnych, w tym również wartości.

Normy nie mogą być punktem wyjścia dla etyki. Pierwotne są wartości, będące fundamentem powinności idealnych i normatywnych. Świat wartości jest transcendentny, niezmienny, natomiast ich poznanie bywa, zmienne i błędne. Normy wydedukowane na podstawie zawodnego poznania nie mogą pełnić roli kryterium oceny moralnej. Scheler twierdzi stanowczo, że powinnością człowieka szlachetnego, który uchwycił odmienną od nich wartość obiektywną, jest jej realizacja.

Karol Wojtyła po zapoznaniu się z fenomenologiczną antropologią Maxa Schellera, która dla jego myślenia była wielce inspirująca, postanowił wykorzystać dla zbudowania etyki katolickiej. Dostrzegał trudności pogodzenia fenomenologicznej filozofii z etyką i antropologią tomistyczną. Szkieletem myśli Wojtyły jest tomizm, który dzięki metodzie fenomenologicznej stara się przybliżyć Kościołowi i współczesnemu człowiekowi. Analiza fenomenologiczna w refleksji Wojtyły miała za zadanie wydobyć głębi tomizmu. Centralnym tematem filozofii Karola Wojtyły był człowiek, głównie jego wolność i moralność⁴⁰.

Historia doktryn etycznych dowodzi, że nawet w podstawowych, zgoła zasadniczych zagadnieniach etycznych doszło do wielkich różnic w poglądach poszczególnych myślicieli. Proces ten ogarnął również samo pojęcie etyki, które wskutek tego uległo pewnym treściowym modyfikacjom. Nie brakowało filozofów, którzy w ogóle zakwestionowali możliwość zbudowania naukowo uzasadnionego systemu etyki. W sytuacji tak daleko sięgającego pluralizmu w rozumieniu filozoficznej tożsamości etyki konieczne było zaakceptowanie istniejącego systemu filozoficznego. W przypadku etyki była to filozofia chrześcijańska w wersji augustyńsko-tomistycznej. Etyka to dziedzina wiedzy, która

⁴⁰ M. Uglorz, *Zarys historii etyki*, Bielsko-Biała 2018, s. 112-114.

formułowała ogólne zasady moralne oraz szczegółowe normatywy ludzkiego działania za pomocą wrodzonych człowiekowi zdolności poznawczych⁴¹.

⁴¹ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, Kraków 2002, s. 21-22.